<u>מד"ר לינאריות מסדר ראשון</u>

<u>מוטיבציה</u>

נסתכל על המד"ר $y' - 1 = 0$
או באופן שקול $y' = 1$
הפתרון שלה, ע"י אינטגרציה פשוטה, הוא $y(x) = x + c$
ניתן לראות כי כל מד"ר מהצורה $y' - f(x) = 0$
או באופן שקול $y' = f(x)$
אפשר לפתור בצורה פשוטה ע"י אינטגרציה $y(x) = \int f(x)dx + c$
ננסה לרשום צורה קצת פחות פשוטה. נניח שהמד"ר היא $(\mu(x)y)' - f(x) = 0$
כאשר $\mu(x)$ היא פונקציה ידועה. אז $(\mu(x)y)' = f(x)$
ולכן $\mu(x)y = \int f(x)dx + c$
כלומר $y = \frac{c}{\mu(x)} + \frac{1}{\mu(x)} \int f(x)dx$

נחזור למד"ר $(\mu(x)y)' = f(x)$
נשתמש בנוסחת נגזרת של מכפלה ונקבל $\mu(x)y' + \mu'(x)y = f(x)$
כלומר הפתרון של המד"ר האחרונה הוא $y = \frac{c}{\mu(x)} + \frac{1}{\mu(x)} \int f(x)dx$
וכל זה בהנחה שאנו יודעים את $\mu(x)$.

<u>סוף מוטיבציה</u>

<u>הגדרה:</u> מד"ר מהצורה

$$a(x)y' + p(x)y = q(x)$$

נקראת <u>מד"ר לינארית מסדר ראשון</u>.
אם $a(x) \equiv 1$ אזי המד"ר נקראת מד"ר לינארית <u>מנורמלת</u> $y' + p(x)y = q(x)$
אם $q(x) \equiv 0$ אזי המד"ר נקראת מד"ר לינארית <u>הומוגנית</u> $a(x)y' + p(x)y = 0$

ננסה לפתור מד"ר לינארית מנורמלת, כלומר $y' + p(x)y = q(x)$
נשים לב כי אם נתונה לנו פונקציה $\mu(x)$ השונה תמיד מאפס, אזי הפתרונות של המד"ר

$$y' + p(x)y = q(x)$$

ושל המד"ר

$$\mu(x)y' + p(x)\mu(x)y = q(x)\mu(x)$$

הם אותם הפתרונות כי רק הכפלנו את המד"ר הראשונה בפונקציה שתמיד שונה מאפס ולכן לא שינינו את הפתרונות.

נחפש $\mu(x)$ כזו עבורה המד"ר $\mu(x)y' + p(x)\mu(x)y = q(x)\mu(x)$

היא בעצם $(\mu(x)y)' = q(x)\mu(x)$

כלומר אנו רוצים ש־ $(\mu(x)y)' = \mu(x)y' + p(x)\mu(x)y$

נגזור צד שמאל לפי נגזרת של מכפלה $\mu(x)y' + \mu'(x)y = \mu(x)y' + p(x)\mu(x)y$

או $\mu'(x)y = p(x)\mu(x)y$

ובשביל זה מספיק ש־ $\frac{\mu'(x)}{\mu(x)} = p(x)$

נשים לב כי צד שמאל הוא נגזרת של $\ln|\mu(x)|$ $(\ln|\mu(x)|)' = p(x)$

נעשה אינטגרל לשני הצדדים $\ln|\mu(x)| = \int p(x)dx + c$

נוציא $\ln$ $|\mu(x)| = \exp\left(\int p(x)dx + c\right)$

נוריד ערך מוחלט $\mu(x) = (\pm e^c)\exp\left(\int p(x)dx\right)$

כלומר לכל c הביטוי עבור $\mu(x)$ מקיים $(\mu(x)y)' = \mu(x)y' + p(x)\mu(x)y$

אנו מחפשים אחת. ניקח $c=0$ וסימן פלוס $\mu(x) = \exp\left(\int p(x)dx\right)$

<u>**הגדרה:**</u> תהי $y'+p(x)y = q(x)$ מד"ר לינארית מנורמלת. פונקציה $\mu(x)$ שאינה זהותית אפס נקראת <u>גורם אינטגרציה</u> עבור המד"ר אם $(\mu(x)y)' = \mu(x)y' + p(x)\mu(x)y$, כלומר אם הכפלה ב־$\mu(x)$ מביא את המד"ר למצב הבא: $(\mu(x)y)' = q(x)\mu(x)$
מפה זה פשוט לפתור ע"י אינטגרציה:

$$y = \frac{c}{\mu(x)} + \frac{1}{\mu(x)}\int q(x)\mu(x)dx$$

או $$y = c\cdot\exp\left(-\int p(x)dx\right) + \exp\left(-\int p(x)dx\right)\int q(x)\exp\left(\int p(x)dx\right)dx$$

לסיכום: בשביל לפתור מד"ר לינארית $a(x)y'+p(x)y = q(x)$ יש תחילה לנרמל אותה, כלומר לחלק ב־$a(x)$

$$y' + \frac{p(x)}{a(x)}y = \frac{q(x)}{a(x)}$$

ואז למצוא גורם אינטגרציה $\mu(x) = \exp\left(\int \frac{p(x)}{a(x)}dx\right)$

ולפתור רגיל.

<u>**הערה:**</u> אם יוצא כי $|m(x)|$ הינו גורם אינטגרציה, אזי גם $m(x)$ הינו גורם אינטגרציה. במקום להוכיח זאת, פשוט יותר לבדוק שמתקיים $(m(x)y)' = m(x)y' + p(x)m(x)y$ ישירות.

משפט קיום ויחידות עבור מד"ר לינארית מנורמלת מסדר ראשון: יהיו $p(x), q(x)$ פונקציות רציפות בקטע I ויהי $x_0 \in I$.
למד"ר $y'+p(x)y = q(x)$ ביחד עם תנאי ההתחלה $y(x_0) = y_0$ יש פתרון יחיד המוגדר על כל הקטע I.
הוכחה: נסמן $F(x) = \int p(x)dx$, כלומר $F'(x) = p(x)$.
נסמן $G(x) = \int q(x)e^{F(x)}dx$ כלומר $G'(x) = q(x)e^{F(x)}$. אז כל פתרון של המד"ר הוא מהצורה

$$y = ce^{-F(x)} + e^{-F(x)}G(x).$$

נשים לב כי $F(x), G(x)$ הן פונקציות גזירות בקטע I וש-$y(x) = ce^{-F(x)}+e^{-F(x)}G(x)$ פתרון של המד"ר המוגדר על כל I. נבדוק זאת:

$$\begin{aligned}
& y(x) = ce^{-F(x)} + e^{-F(x)}G(x) \\
& y'(x) = -ce^{-F(x)}F'(x) - F'(x)e^{-F(x)}G(x) + e^{-F(x)}G'(x) = \\
= \;& -cp(x)e^{-F(x)} - p(x)e^{-F(x)}G(x) + e^{-F(x)}q(x)e^{F(x)} = \\
= \;& -cp(x)e^{-F(x)} - p(x)e^{-F(x)}G(x) + q(x)
\end{aligned}$$

וזה לכל $x \in I$. ולכן כאשר נציב למד"ר נקבל

$$\begin{aligned}
& y' + p(x)y = q(x) \\
& \big(-cp(x)e^{-F(x)} - p(x)e^{-F(x)}G(x) + q(x)\big) + p(x)\big(ce^{-F(x)} + e^{-F(x)}G(x)\big) = q(x) \\
& q(x) = q(x)
\end{aligned}$$

לכל $x \in I$. כלומר כל פתרון מוגדר על כל I.
נציב את תנאי ההתחלה $y_0 = y(x_0) = ce^{-F(x_0)} + e^{-F(x_0)}G(x_0)$
ונקבל $c = \big(y_0 - e^{-F(x_0)}G(x_0)\big)e^{F(x_0)}$
ולכן הפתרון היחיד הוא

$$y(x) = \big(y_0 - e^{-F(x_0)}G(x_0)\big)e^{F(x_0)}e^{-F(x)} + e^{-F(x)}G(x)$$

■

תרגיל: $y' + y = e^x \qquad y(0) = 0$

פתרון: במקרה זה המד"ר מנורמלת וגם $p(x) = 1$ וגם $q(x) = e^x$. לכן האינטגרל הראשון הוא $P(x) = \int p(x)dx = \int 1dx = x$

והאינטגרל השני הוא $Q(x) = \int q(x)e^{P(x)}dx = \int e^x e^x dx = \int e^{2x}dx = \frac{1}{2}e^{2x}$

ולכן הפתרון הכללי הוא $y(x) = c \cdot e^{-x} + e^{-x} \cdot \frac{1}{2}e^{2x} = c \cdot e^{-x} + \frac{1}{2}e^x$

נשתמש עכשיו בתנאי ההתחלה: $0 = y(0) = c \cdot e^0 + \frac{1}{2}e^0 = c + \frac{1}{2}$

ולכן $c = -\frac{1}{2}$ כלומר $y(x) = -\frac{1}{2} \cdot e^{-x} + \frac{1}{2}e^x$

נשים לב כי $p(x) = 1,\ q(x) = e^x$ רציפים על כל הישר הממשי ולכן תחום ההגדרה של הפתרון הוא $\mathbb{R}$.

נפתור לפי גורם אינטגרציה: המד"ר מנורמלת ולכן $\mu(x) = exp(\int 1dx) = e^x$

ולכן נכפיל את המד"ר בג"א $e^x y' + e^x y = e^{2x}$

ונקבל $(e^x y)' = e^{2x}$

ולכן $e^x y = \frac{1}{2}e^{2x} + c$

ולבסוף $y = ce^{-x} + \frac{1}{2}e^x$

נשתמש עכשיו בתנאי ההתחלה: $0 = y(0) = c \cdot e^0 + \frac{1}{2}e^0 = c + \frac{1}{2}$

ולכן $c = -\frac{1}{2}$ כלומר $y(x) = -\frac{1}{2} \cdot e^{-x} + \frac{1}{2}e^x$

תרגיל: $y' = \frac{1}{e^y - x} \qquad y(x_0) = y_0$

פתרון: קודם כל נשים לב לדרישה על תנאי ההתחלה: כיוון שפתרון של המד"ר ביחד עם תנאי ההתחלה $y(x)$ חייב לקיים $y'(x) = \frac{1}{e^{y(x)} - x}$ וגם $y(x_0) = y_0$ אזי

$$y'(x_0) = \frac{1}{e^{y(x_0)} - x_0} = \frac{1}{e^{y_0} - x_0}$$

ולכן $x_0 \neq e^{y_0}$.

במקרה זה, כיוון שאיננו יודעים לפתור את המד"ר, ננסה לפתור את המד"ר של הפונקציות ההפוכות לפתרונות של המד"ר. כלומר, במקום לחפש את הפתרונות $y(x)$, נחפש את הפתרונות $x(y)$ אבל נצטרך למצוא את המד"ר של $x(y)$.

תזכורת של פונקציות הפוכות: אם $f(x)$ הפיכה אזי $(f^{-1})'(f(x_0)) = \frac{1}{f'(x_0)}$ או $(f^{-1})'(y) = \frac{1}{f'(x)}$. ברישום אחר $\frac{dx}{dy} = \frac{1}{\frac{dy}{dx}}$. ואז $\frac{dx}{dy} = \frac{1}{\frac{dy}{dx}} = \frac{1}{\frac{1}{e^y - x}} = e^y - x$

כלומר $x' + x = e^y$ היא המד"ר שהפתרונות שלה הן הפונקציות ההפוכות לפתרונות של המד"ר המקורית.

תנאי ההתחלה של המד"ר החדשה הוא $x(y_0) = x_0$.

לפי התרגיל הקודם $x(y) = c \cdot e^{-y} + \frac{1}{2}e^y$

נציב תנאי התחלה $x_0 = ce^{-y_0} + \frac{1}{2}e^{y_0}$

ולכן $c = (x_0 - \frac{1}{2}e^{y_0})e^{y_0}$

שימו לב שקיבלנו את x כפונקציה של y בעוד שרצינו את y כפונקציה של x. אבל זה בסדר כי לפעמים נקבל פתרונות בצורה סתומה ולא בצורה מפורשת. הביטוי $x = c \cdot e^{-y} + \frac{1}{2}e^{y}$ נותן לנו את y כפונקציה של x בצורה סתומה

תזכורת: נאמר שפונקציה $y(x)$ מוגדרת בצורה סתומה ע"י $F(x,y) = 0$ אם $F(x, y(x)) = 0$ לכל x רלבנטי.

<u>תרגיל:</u> $y' = \frac{y}{y-x}$

<u>פתרון:</u> ננסה לפתור את המד"ר של הפונקציות ההפוכות לפתרונות של המד"ר. אזי

נקבל $\frac{dx}{dy} = \frac{1}{\frac{dy}{dx}} = \frac{1}{\frac{y}{y-x}} = \frac{y-x}{y}$

כלומר $x' = 1 - \frac{x}{y}$

או $x' + \frac{x}{y} = 1$

חישוב פשוט מראה כי y הוא גורם אינטגרציה של המד"ר $yx' + x = y$

ונקבל $(yx)' = y$

כלומר $yx = \frac{1}{2}y^2 + c$

ולכן $x = \frac{y}{2} + \frac{c}{y}$

אבל בעוד שבתרגיל הקודם המגזרת של y הייתה תמיד שונה מאפס ולכן יש פונקציה הופכית, במקרה זה יש מקרה בו הנגזרת מתאפסת וזה כאשר $y = 0$. ולכן צריך לבדוק האם איבדנו פתרון זה, שאין לו פונקציה הפוכה, כאשר עברנו למד"ר של הפונקציות ההפוכות. ואכן, ע"י הצבה נקבל כי

$$0 = (0') = \frac{0}{0-x} = \frac{0}{x} = 0 \qquad x \neq 0$$

ולכן $y \equiv 0$ הוא פתרון שאיבדנו וצריך להוסיף אותו. שימו לב כי למעשה אלה הם שני פתרונות כי בהצבה לתוך המד"ר קיבלנו זהות רק עבור $x \neq 0$. כלומר הפתרון בצורה סתומה הוא

$$x = \frac{y}{2} + \frac{c}{y}$$

ביחד עם שני פתרונות נוספים שהם

$y \equiv 0$	$x > 0$
$y \equiv 0$	$x < 0$

ולבסוף נשים לב כי אפשר לחלץ את y בצורה מפורשת מ־ $x = \frac{y}{2} + \frac{c}{y}$:

$$\begin{aligned}
&x = \frac{y}{2} + \frac{c}{y}\\
&2yx = y^2 + 2c\\
&y^2 - 2xy + c = 0\\
&y_{1,2} = \frac{2x \pm \sqrt{4x^2 - 4c}}{2} = x \pm \sqrt{x^2 - c}
\end{aligned}$$

תרגיל: נראה כי אם $y_1(x), y_2(x)$ פתרונות של $y' + p(x)y = q(x)$, אזי $y_2(x) - y_1(x)$ פתרון של $y' + p(x)y = 0$.

פתרון: כיוון ש־y_1 פתרון אז $y_1'(x) + p(x)y_1(x) = q(x)$

כיוון ש־y_2 פתרון אז $y_2'(x) + p(x)y_2(x) = q(x)$

נחסר את המשוואות ונקבל $y_2'(x) - y_1'(x) + p(x)y_2(x) - p(x)y_1(x) = 0$

כלומר $\big(y_2(x) - y_1(x)\big)' + p(x)\big(y_2(x) - y_1(x)\big) = 0$

ולכן $y_2(x) - y_1(x)$ פתרון של $y' + p(x)y = 0$.

תרגיל: $y' + (e^{x^2}\tan x)y = 0 \qquad y(\pi) = 0$

פתרון:

$$y = c \cdot exp\left(-\int e^{x^2}\tan x dx\right)$$
$$0 = y(\pi) = c \cdot e^{?}$$
$$c = 0$$
$$y \equiv 0$$

ותחום ההגדרה הוא אחד הקטעים $\left(-\frac{\pi}{2} + \pi k, \frac{\pi}{2} + \pi k\right)$ המכיל את π, כלומר $\left(\frac{\pi}{2}, \frac{3\pi}{2}\right)$.
אפשר לפתור גם עם משפט קיום ויחידות: $y \equiv 0$ הוא פתרון כיוון שמד"ר היא לינארית הומוגנית. הוא מקיים את תנאי ההתחלה ולכן הוא יחיד. אבל, הוא יחיד בקטע רציפות של המקדמים המכילים את π, ופה אנו מקבלים מה שקיבלנו קודם.

תרגיל: מצאו פתרון פרטי אחד של $xy' + 3y = x^2$ המוגדר על כל הישר.

פתרון: ננרמל את המד"ר $y' + \frac{3}{x}y = x$

נחפש גורם אינטגרציה $\mu(x) = \exp\left(\int \frac{3}{x}dx\right) = \exp\left(3\ln|x|\right) = |x|^3 = |x^3|$

לפי הערה קודמת גם x^3 הינו ג"א. נבדוק זאת: נכפיל את המד"ר המנורמלת ב־x^3

$$x^3y' + 3x^2y = x^4$$

נשים לב כי $(x^3y)' = x^3y' + 3x^2y$

כלומר x^3 הינו ג"א ולכן

$$(x^3y)' = x^4$$
$$x^3y = \frac{x^5}{5} + c$$
$$y = cx^{-3} + \frac{x^2}{5}$$

אנו רואים שעבור $c = 0$ נקבל את הפתרון $y = \frac{x^2}{5}$ אבל אנו יודעים כי הוא פתרון עבור $x > 0$ או $x < 0$. נראה שהוא פתרון עם תחום הגדרה שהוא כל הישר הממשי:

$$y = \frac{x^2}{5}$$
$$y' = \frac{2x}{5}$$
$$xy'(x) + 3y(x) = (x\frac{2x}{5}) + 3(\frac{x^2}{5}) = \frac{2}{5}x^2 + \frac{3}{5}x^2 = x^2$$

וזהות זו מתקיימת לכל x ולכן $y = \frac{x^2}{5}$ הוא פתרון המוגדר על כל הישר הממשי.

<u>תרגיל:</u> $y' + p(x)y = g(x)$ כאשר נתון ש־$y_1(x) = 3\sin(x),\ y_2(x) = 8x\cos(x)$ פתרונות של המשוואה. מצאו את הפתרון הכללי.

<u>פתרון:</u> עבור משוואה לינארית, הפרש של פתרונות פרטיים הוא תמיד פתרון של ההומוגנית המתאימה. כלומר $3\sin(x) - 8x\cos(x)$ הוא פתרון של $y' + p(x)y = 0$ כלומר $c(3\sin(x) - 8x\cos(x))$ הוא הפתרון הכללי של ההומוגנית המתאימה. ולכן הפתרון הכללי של המד"ר המקורית הוא

$$y = c(3\sin(x) - 8x\cos(x)) + 3\sin(x)$$

תרגיל: (דוגמא פיזיקלית) נסתכל על מוליך חשמל בעל התנגדות R ומקדם השראה L. ידוע כי המתח לאורך מוליך זה שווה ל־ $L\frac{dI}{dt}+RI$ כאשר $I=I(t)$ הוא הזרם המשתנה של החשמל במוליך.
נתון כי המתח יורד מ־2 וולט ל־1 וולט לינארית במשך 10 שניות. איזה זרם יהיה לאחר הזמן הזה אם בהתחלה הוא היה $\frac{50}{3}$ אמפר? ידוע כי $R=0.12$ וכי $L=0.1$ הנרי.
פתרון: נרשום את המד"ר $L\frac{dI}{dt}+RI=2-\frac{t}{10}$
כלומר $\frac{dI}{dt}+1.2I=20-t$
זוהי מד"ר לינארית שהפתרון שלה הוא $I=ce^{-1.2t}+\frac{625}{36}-\frac{5}{6}t$
נשתמש בתנאי ההתחלה $\frac{50}{3}=I(0)=c+\frac{625}{36}$
ונקבל כי $c=-\frac{25}{36}$
ולכן $I=-\frac{25}{36}e^{-1.2t}+\frac{625}{36}-\frac{5}{6}t$
ולכן $I(10)=-\frac{25}{36}e^{-12}+\frac{625}{36}-\frac{50}{6}\approx 9.03$